

IZGRADNJA RENESANSNE TVRĐAVE IZ KOJE JE NASTAO GRAD KARLOVAC

Karlovac je jedan od rijetkih gradova za koji se s velikom pouzdanošću može s utvrditi točan datum nastanka. To je zapisano na prvom poznatom planu nove tvrđave na sutoku Kupe i Korane koji je nacrtao građevinski palir Zuan Baptista Bianchini: "Carlstadt, engefangen zu bauen 13. Jully 1579." (*Karlovac, početak gradnje 13. srpnja 1579.*). Uzroke nastanka najmlađega hrvatskoga županijskog središta valja ipak potražiti u prijašnjim događajima, u nastojanjima da se zaustavi turska vojna sila pred vratima Kranjske i sjeverozapadne Hrvatske.

Razvoj ratnih događanja na obrambenim granicama Hrvatske u drugoj polovici 16. stoljeća zahtijevao je

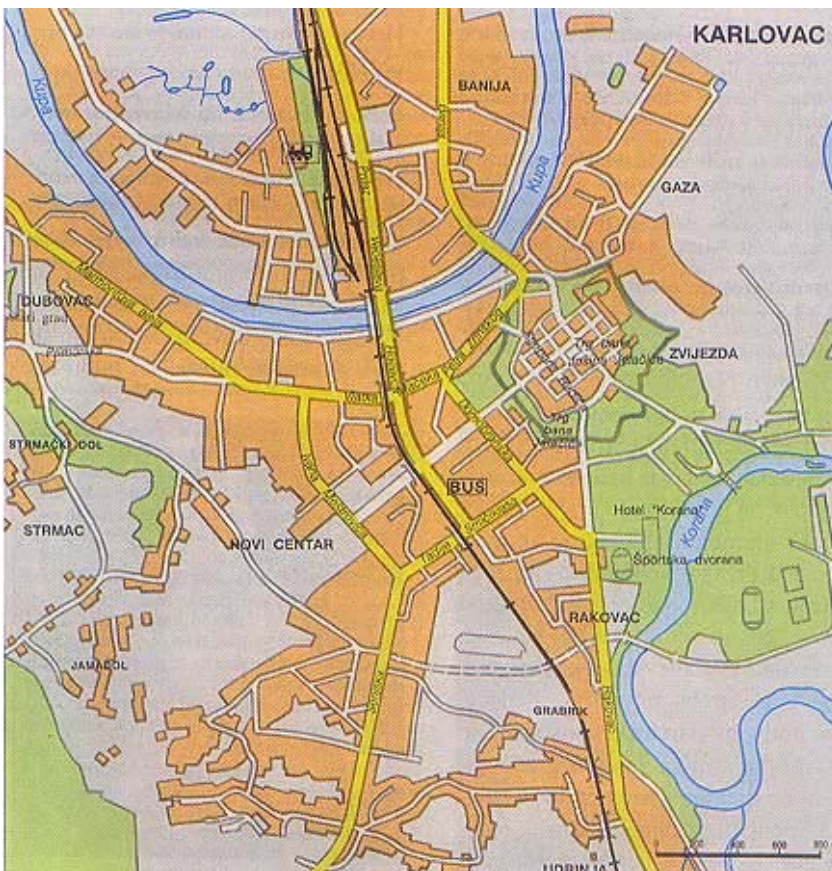
CONSTRUCTION OF A RENAISSANCE FORTRESS FROM WHICH THE TOWN OF KARLOVAC HAS DEVELOPED

Karlovac is a town that has its origins in a renaissance fortress with earth walls and bastions, built in 1579 at the confluence of the Kupa and the Korana. The fortress was built as a protection against Turk incursions, and as a means to stop them from further penetration towards Austrian countries, because old medieval and improvised fortresses were ill suited to stop the powerful Turkish army. The fortress was also built as a seat of a strong military formation and as the central headquarters for managing the entire defense in this sector of Croatian frontier. The new fortress was built in a short period of time by large-scale public works, and it played its defense role quite successfully by withstanding all Turkish attacks. After cessation of Turkish threats, a prosperous town developed from the fortress, making good use of its excellent potential with respect to river and road traffic. However, the significance of the town somewhat diminished after construction of the railway line towards the sea, but in time the town developed into a successful industrial center. Karlovac suffered extensive damage during the past Homeland War, as it was at the front lines of military confrontations. An old fortress of Dubovac stands on the hill right above Karlovac. It has recently been successfully renovated.

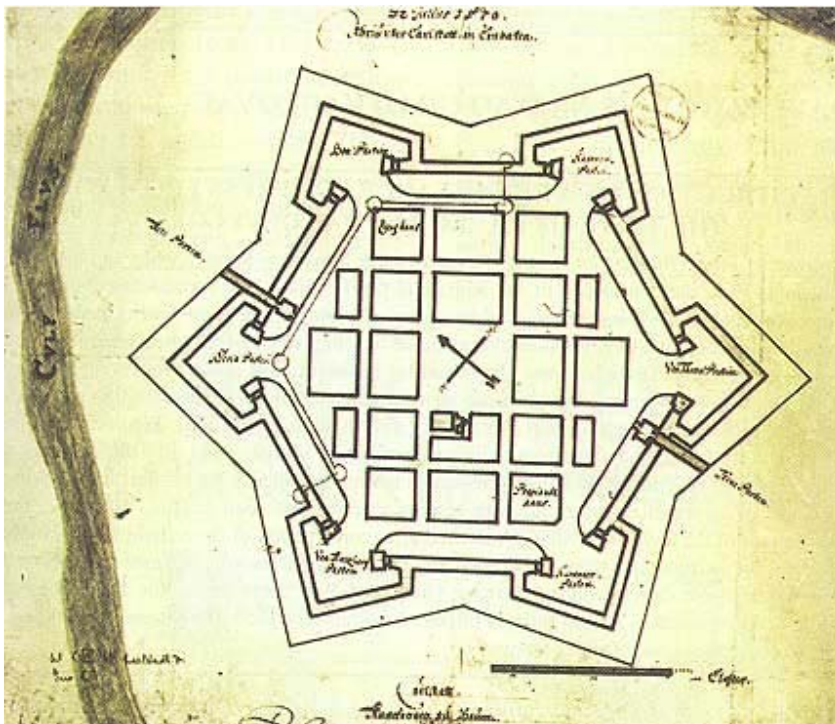
bolju organizaciju obrane graničnih utvrda. Istodobno je velik gubitak teritorija i naroda bacio ostatke Hr-

vatske u posvemašnje siromaštvo. Nije bilo moguće osigurati ni radnu snagu za obnovu ni izgradnju obrambenih utvrda, a kamoli potrebnu vojsku i novac za pokrivanje troškova sustava tvrđava granične obrane. Stoga je novčani udio Hrvatske u obrambenim troškovima bio neznatan, a obveze su uglavnom pokrivala susjedne austrijske pokrajine Štajerska, Kranjska i Koruška, kralj iz svojih neposrednih prihoda te dobrovoljni prilozi njemačkih zemalja. Ti su novčani prilozi bili nedovoljni za sve obrambene potrebe, a nisu ni na vrijeme stizali tamo gdje su bili najpotrebniji – do vojnih posada u graničnim utvrdama. Mnoge su utvrde bile u vrlo lošem stanju, a njihove su posade bile slabo ili nedovoljno opskrbljene te nesposobne da se obrane od brojnijeg i bolje naoružanog neprijatelja.

Takvih je za obranu nepripremljenih utvrda bilo više u Hrvatskoj negoli u Slavonskoj krajini, posebno na prostoru između Une, Save i Kupe. Stanje se posebno pogoršalo kad su Turci pod zapovjedništvom bosanskog sandžak-bega Ferhat-paše Sokolovića u ratnoj ofenzivi krajem 1577. i početkom 1578. osvojili sve utvrde

Položaj tvrđave (danas zvane Zvijezda) na karti Karlovca

Prvi poznati plan karlovačke tvrđave

na Zrinskoj gori. U to vrijeme još nije bila dovršena izgradnja posljednje obrambene crte na Kupi pa se ostatak Hrvatske našao u vrlo teškom položaju. No bilo kakav daljnji teritorijalni gubitak doveo bi u neposrednu opasnost austrijske nasljedne zemlje, osobito Štajersku i Kranjsku. Zbog toga je trebalo pronaći rješenje za glavne slabosti obrane posljednjih hrvatskih obrambenih položaja, posebno je trebalo financijski konsolidirati obrambeni ustroj i osiguravanje redovitih i trajnih izvora prihoda. Trebalo je povećati vojne posade, udvostručiti vatreno oružje, osigurati redovitu opskrbu živežnim namirnicama i voditi sustavnu građevinsku politiku izgradnje i obnove na cijelom graničnom području.

Situaciju je otežavala i vladavina kralja Rudolfa II. te njegovo udaljavanje od graničnih obrambenih problema u Hrvatskoj, jer je upravo u to vrijeme svoju prijestolnicu preselio iz Beča u znatno udaljeniji Prag. No ipak je bio dovoljno mudar da poslove, za koje nije imao ni dovoljno

sklonosti ni zanimanja, povjeri svom stricu Karlu II. Habsburškom kojemu je prepustio obranu Hrvatske i Slavonije. Ta je odluka objavljena na Bečkom savjetovanju 1577., a potvrđena u odlukama sabora plemića unutarnjih austrijskih pokrajina u ožujku 1578. u Brucku na Muri. Te odluke i ozbilnost s kojom se nadvojvoda Karlo zauzeo za rješavanje problema granične obrane stvorili su uvjete za temeljitu obnovu obrambenih snaga na granicama "ostatka ostataka" Hrvatskog Kraljevstva.

Iako za gradnju nove utvrde na Kupi to nije najvažnije, a nije osobito značajno ni za poboljšanje hrvatskih obrambenih mogućnosti, ali je bitno za hrvatski državni kontinuitet i za ilustraciju s koliko je ljubomore Hrvatski sabor čuvao svoja prava staleške skupštine i kraljevsku vlast hrvatskog bana, treba navesti i sljedeće. Na području Hrvatske postojala je Slavonska krajina s novoizgrađenim ili obnovljenim suvremenim utvrđama poput Varaždina, Čakovca, Koprivnice, Križevaca i Ivanića. Na području do Une i Kupe postojala je tzv.

Hrvatska krajina, dok je područje između Kupe i Save bilo pod upravom banske Hrvatske, zapravo otuda joj i današnje ime Banovina, odnosno Banija. Odluka s kojom je nadvojvoda Karlo preuzeo zapovjedništvo nad obranom u cijeloj Hrvatskoj i Slavoniji, uključivala je u napatuk da bi mu se morala pokoravati i banska vojska. To je unatoč turskoj opasnosti izazvalo snažno protivljenje ne samo Hrvatskog sabora, već i zajedničkoga Ugarsko-hrvatskog sabora u Požunu (Bratislavi). Kralj je bio primoran to ublažiti i ponuditi formulaciju koja je donekle smirila strasti "... ban Hrvatske i Slavonije, sa svom njemu podložnom vojskom, kada su u pitanju ratne opasnosti, u naše se ime upućuje na nadvojvodu". Znači da je u pitanjima obrane ban sa svojom vojskom suradnik nadvojvode te da djeluju zajednički i dogovorno. Ipak će centralizacija odlučivanja o obrani značiti početak gubitka banske vlasti, a to je posljedica stvarne nemoći Hrvatske da se sama brine za svoju obranu.

Sabor u Brucku na Muri, održan od siječnja do ožujka 1578., okupio je poslanike Štajerske, Kranjske, Koruške i Gorice radi rješavanja triju osnovnih problema: kako voditi čvrstu protutursku obranu hrvatskih granica, kako pokriti sve veće troškove obrane i kako dovršiti izgradnju sustava graničnih utvrda da budu neo-

Nadvojvoda Karlo II. Habsburški

Položaj Karlovca i okolnih utvrda na karti M. Stiera

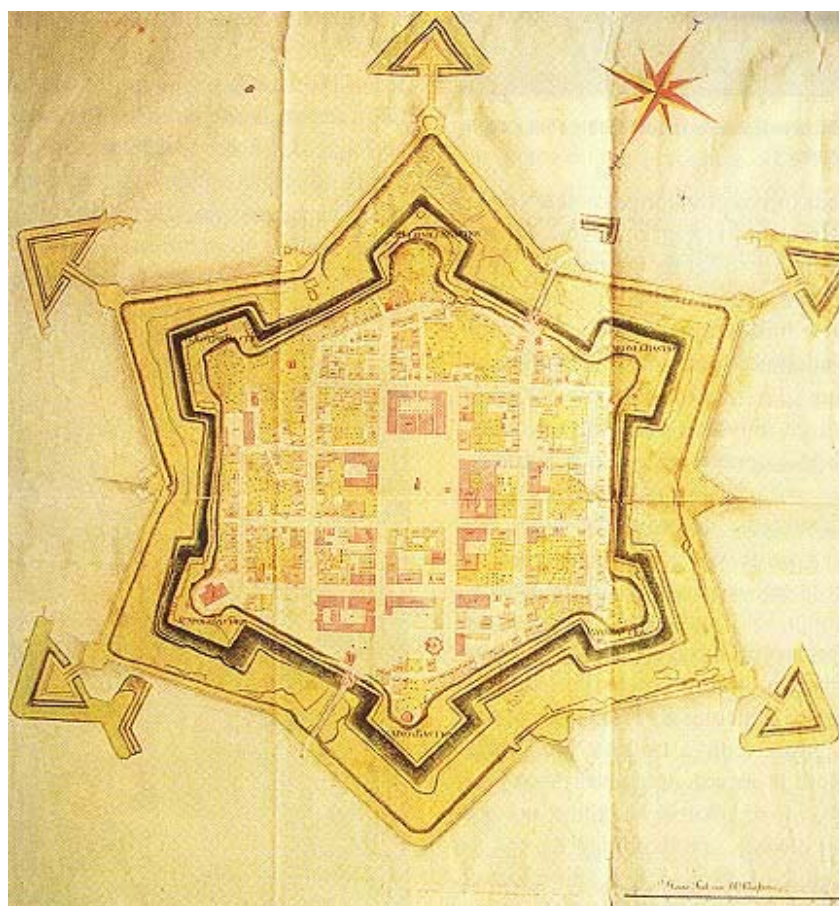
svojiv oslonac te obrane. Sabor je uspješno riješio sva ta pitanja, donio odluke za poboljšanje stanja i opskrbe svih hrvatskih utvrda, čak i o uvođenju posebne uhodarske i poštanske službe. Donesena je odluka i o utemeljenju novoga Dvorskoga ratnog savjeta u Grazu (na čelu s Franzom von Poppendorffom), ali i odluka da se na području Senja, Bihaća i Kupe izgradi nova i najsvremenija tvrđava, jer stare srednjovjekovne nisu mogle zaustaviti veće turske osvajačke vojske niti izdržati dužu artiljerijsku opsadu. Takve su utvrde već bile izgrađene na prostoru između Drave i Save, ali ih na ovom području nije bilo, osim Siska koji je izgradio zagrebački Kaptol i koji je uglavnom bio klasična zidana utvrda.

Nova je renesansna tvrđava zamišljena prema najboljim rješenjima onodobnoga fortifikacijskog graditeljstva koje su nekoliko desetljeća prije zamislili talijanski vojni inženjeri zaposleni u vojno-obrambenoj službi Austrijske Monarhije. Tvrđava je zamišljena kao idealan vojnički grad s pravilnim rasporedom ulica i u obliku geometrijski pravilne šesterokutne zvijezde uokvirene snaž-

nim zemljanim bedemima i grabama te bastionima branjenim vatrenim

oružjem. Od nove se tvrđave, uz sposobnost da uspješno odolijeva snažnim artiljerijskim opsadama, zahtijevalo da bude sjedište veće krajiške vojne posade sposobne i za ofenzivne vojne pohode te da bude sjedište vojnog zapovjedništva cijelog područja od Kupe do Jadranskog mora. Ti su povijesni zahtjevi prema budućoj tvrđavi i gradu odredili izbor položaja, način i oblik građenja te njegov povijesni razvoj kroz sljedeća stoljeća. Valja reći da se zemljani nasipi i grudobrani i dandanas smatraju najboljom zaštitom protiv topničkih projektila.

Posebno je građevinsko povjerenstvo obišlo cijelo područje Hrvatske krajine i odredilo mjesto nove tvrđave pod starim gradom Dubovcem, u blizini ušća Korane u Kupu, iako je hrvatsko plemstvo u tu svrhu predlagalo obližnji tvrđi grad Steničnjak,

Prvi katastarski plan Karlovca iz 1770.

građenje u blizini Kneje ili preuzimanje i preuređivanje prostrane i čvrsto građene ali zapuštene opatije u Topuskom. Povjerenstvo je potvrdilo da nigdje u Hrvatskoj nema tako zgodna mjesta za gradnju nove tvrđave. Vjerojatno je to ponukalo Gjuru Szabu da zaključi kako upravo izbor mjesta dokazuje da je nova tvrđava u prvom redu građena da zaštiti Kranjsku i Štajersku, a ne ostatke Kraljevine Hrvatske.

Upozorenje o zaostalim minama na nasipu i šetnici

Ondašnji zapovjednik carske vojske u Hrvatskoj krajini pukovnik Johann Ferenberg piše da je položaj nove tvrđave osobno odredio vrhovni zapovjednik Krajine zajedno s vojnim časnicima i građevinskim povjerenicima. To znači da je mjesto grada koji će ubuduće nositi njegovo ime odredio upravo nadvojvoda Karlo.

Mjesto gdje će se graditi nova tvrđava obilježeno je još u ljeto 1578., a u jesen su bili završeni planovi. U ožujku 1579. postignut je dogovor s vlasnikom Dubovca, grofom Jurjem Zrinskim, koji ustupa kralju grad Dubovac i vlastelinske zemlje za potrebe gradnje nove tvrđave. To je trebalo biti potvrđeno ugovorom o prodaji, ali se s kupoprodajnim ugovorom otežalo, a nakon njegova potpisivanja ni Juraj Zrinski ni njegovi nasljednici nisu nikad dočekali isplatu dogovorene svote. U travnju su

započele i pripreme za gradnju, prikupljanje raznovrsne građe za tako veliko gradilište, a skupljan je i potreban novac za financiranje. Bilo je odlučeno da će gradnja započeti još u proljeće, odmah nakon proljetnih kiša, posebno stoga što se nova tvrđava gradila na močvarnom i vodoplavnom području. Bio je čak određen i datum (17. svibnja), ali svi pripremni radovi nisu bili okončani, a nije bilo ni dovoljno radnika. Tek je u lipnju iz Ljubljane na gradilište pod Dubovac stigao majstor Martin Gambon, glavni inženjer, zajedno sa zamjenikom, već spomenutim Z. B. Bianchinijem, građevinskim palirom. S njima su pristigla i dva tesara – Schmidt i Wagner – te vojni zapovjednik grof von Thurn. Radovi su konačno, kako je rečeno, započeli 13. srpnja, a bili su nazočni svi važniji vojni i građevinski velikodostojnici na čelu s von Poppendorffom, predsjednikom Dvorskoga ratnog savjeta.

Bilo je to i za današnje pojmove veliko i impresivno gradilište. Pretpostavlja se da se na gradilištu skupilo približno tisuću radnika, većinom kmetova sa susjednih hrvatskih vla-

stelinstava, ali i vlastelinstava susjedne Kranjske. No bilo je i kažnjelnika koji su dovedeni na prisilni rad. Tu je dakako bila i vojna zaštita gradilišta kojom su zapovijedali Weikhard Auersperg (nadvojvoda Kranjske), Johann Ferenberg i Achaz von Thurn. Prikupljeno je stotinu zaprežnih kola na kojima se prevozila građa i iskopana zemlja. Kamen se dovezio iz Ozlja, drvo iz obližnjih šuma, a preostala potrebna građa iz Koruške i Kranjske. Na gradilištu je bilo mnogo raznovrsnih zanatlija, ponajprije tesara, kovača i bravara s pomoćnicima, bez čije pomoći ne bi bilo moguće na gradilištu obaviti mnoge važnije radove.

Na prvom poznatom sačuvanom planu, a za karlovačku ih je utvrdu sačuvan zaista velik broj, posebno za prijedloge njezinih brojnih preinaka, uz tlocrte tvrđavskih bedema i bastiona i mrežu gradskih ulica i budućih gradilišnih parcela, ucrtan je samo tlocrt franjevačke crkve i najstarijeg dijela samostanske kuće uz apsidu crkve, a slovima su upisani položaj budućeg spremišta hrane (Provianthaus) i skladišta ratne opreme (Zeughaus).

Franjevački samostan i crkva Presvetog Trojstva na Trgu bana Jelačića

Stražarnica pred Rakovačkim vratima, danas početak Radićeve ulice

Tek što je započelo kopanje graba i dizanje bedema nove tvrđave, još u kolovozu 1579. dva su susjedna plemića, Bartol Jurišić i Juraj Švarački, zatražili od vojnih vlasti dozvolu da unutar tvrđave izgrade svoje kuće. To su prvi poznati građani i civili Karlovca i prvo spominjanje Karlovca (Carlstadta). Inače dugo se vremena novi grad nazivao "tvrđava ispod Dubovca" ili "Karlovac kraj Dubovca", a danas je naselje uokolo brežuljka i utvrde Dubovac smješteno na zapadnom dijelu kao njegov integralni i najstariji dio.

Još je krajem prve godine postojanja Karlovca počela gradnja franjevačkog samostana unutar tvrđave, o čemu je nadvojvoda Karlo posebnim pismom izvijestio kranjsko plemstvo. A u to je vrijeme stigla i prva pošiljka naoružanja – 89 običnih pušaka, 200 malih i 100 teških bedemskih pušaka te odgovarajuća količina baruta i olova.

Zima je iskorištena za pripremanje nastavka radova, a cijela je 1580. protekla u podizanju bedema tvrđave i bastiona, iskopavanju graba oko tvrđave te gradnji prvih vojnih i

civilnih zgrada unutar tvrđave. Iako je bilo velikih problema s osiguravanjem potrebnih radnika, građe i novca, veći je dio poslova dovršen do kraja 1580. Počeli su se graditi spremišta za hranu i oružarnica, gradi se i prva peć za pečenje kruha. Uz redovite radove na bedemima gradski tesari Wagner i Schmidt počinju podizati prve stalne mostove preko Mrežnice i Korane kraj kojih će biti postavljene straže. To je početak izgradnje Turnja kao predstraže Karlovca.

Već krajem studenoga 1580. Martin Gambon javlja nadvojvodi Karlu i Dvorskom ratnom vijeću da su bedemi i bastioni tvrđave uglavnom završeni. Ujedno napominje da se u tvrđavi od čvrstog materijala gradi "turanj" za smještaj baruta i olova (Pulverthurm). Taj je dio tornja i danas očuvan kao donji dio zvonika franjevačke crkve Presvetog Trojstva. Bastioni dobivaju i prva imena pa se onaj do Kupe naziva Zrinskim, a dalje u smjeru kazaljke na satu Banskim (ili Novim), Koruškim, Thurnov, Kranjskim i Auerspergovim. Već početkom 1581. car i kralj Rudolf potpisuje u Pragu prvu povelju

kojom novom gradu daje povlastice i mogućnost razvoja u sklopu vojno-krajiškog sustava Hrvatske krajine. Tu se uz vojne stanovnike prvi put spominju i građani, a spominje se i ime Karlovca (*civitas nova Carlstadt infra Castrum Dubovac*). Svi koji žive u gradu imaju prava i povlastice grada. Strateško i vojno obilježje ocrta stoga stroga zabrana gradnje izvan bedema i bastiona te prednost prvokupa vojnih osoba u slučaju prodaje nekretnina. Propisano je i pravo održavanja godišnjih sajмова "koji ne smiju biti na uštrb kojemu drugom mjestu u okolici, a najmanje Dubovcu".

Osnovna je građa nove tvrđave zemlja, drvo i kamen, a prve su vojne i civilne zgrade u gradu bile podignute uglavnom od drva, a od čvrste građe samo rijetki vojni objekti, skladišta baruta i ratne opreme te franjevačka crkva. Položaj između tokova dviju rijeka štitio je bedeme i bastione nove tvrđave i tako povećavao sigurnost. Istodobno postojala je stalna prijetnja od poplava i urušavanja tvrđavskog sustava građenog od trošne građe – zemlje utvrđene u temeljima kamenom i drvenim nabojima. Stambenom su dijelu prijetili stalni požari, sve do barokne obnove i izgradnje u 18. st.

Za gradnje tvrđave Turci su na istoku u Perziji vodili krvave ratove pa je nisu mogli ugroziti većim vojnim snagama. Vojno je zapovjedništvo svuda u okolici postavilo straže, od Petrove gore do Skrada na Korani, od Slunja do Turnja na Korani, što je štitilo graditelje od nenadanog napada. Ipak je oko tvrđave bilo manjih okršaja, a Turci se nisu osudili napasti tako jaku utvrdu. Bilo je ipak nekoliko pokušaja napada, uglavnom neuspjelih. Nakon turskog poraza kod Siska 1593., i izgubljenog rata za petrinsku utvrdu 1595., Karlovac je sigurniji od turskih napada. Do sredine 17. st. Turci u samo dva navrata pljačkaju sela u blizini Karlovca, a nakon mira u Srijemskim Kar-

lovcima 1699., kada je granica pomaknuta na rijeke Unu i Savu, Karlovac gubi svoj strateški i obrambeni značaj te sve više postaje gradom građana i trgovaca i važno prometno čvorište.

Grad je stalno vodio borbu protiv jesenskih kiša i zimskih smrzavica koje su razarale karlovačku zemljanu tvrđavu. Nerijetko su nabujale vode karlovačkih rijeka poplavile cio grad. Još dok tvrđava i nije bila završena, Martin Gambon 1579. piše kako su poplave nanijele tvrđavi velike štete i oštetile mostove na Kupi, Korani i Mrežnici. To se ponavlja gotovo svake godine, a najteža je poplava u gradu bila 1635., što je opisao ondašnji karlovački vojni zapovjednik Vuk Frankopan Tržački.

Mnogi su poznati vojni graditelji i inženjeri predlagali brojna rješenja kako grad sačuvati od poplava. Jedan je takav plan predložio i glasoviti inženjer Martin Stier. On je izradio više planova za uređivanje gradskih graba te za prekopavanje kanala između Kupe i Korane uokolo cijele tvrđave. Konačno su česte poplave i velika oštećenja tvrđave, što je za popravljavanje zahtijevalo velike troškove, potakli u prvoj polovici 18. st. planove da se grad napusti i izgradi novi na drugom mjestu. Bila je planirana tvrđava na Orlici i za nju su bili izgrađeni projekti, ali se od toga ipak odustalo. Velikih je problema bilo i s oborinskim vodama, što je riješeno 1752. prokopavanjem odvodnih kanala pod odgovarajućim nagibom pa su se sve vode cijedile u grabu oko tvrđave. Sve te nevolje novoga grada govore da lokacija nove velike tvrđave ipak nije bila najsretnije odabrana bez obzira na njezinu vojnu svrhovitost.

Veliku su nevolju vojnicima i građanima Karlovca pričinjavali požari jer su gotovo sve kuće bile od drva. Prvi je veliki požar izbio 1594., a drugi 1604. No ipak najveći je požar izbio 1692. kada su praktički izgorjele sve kuće. Taj su požar podmet-

nuli razbojnici koji su po kazni radili na obnovi tvrđave. No već se u obnovi grade kuće od čvrstog materijala, što je kasnije postala stalna praksa, pa je opasnost od požara znatno smanjena. Valja reći da su grad u nekoliko navrata pokosile i velike epidemije kuge.

U gradu se sve više grade kuće od čvrstog materijala. Već je 1581. nadograđen toranj franjevačkog samostana i neke druge zgrade od materijala porušenog kaštela Zrinskih na Švarči, kojega se danas ne mogu pronaći ni temelji. Učinio je to general

dogradio zvonik franjevačke crkve kojim se nekad vojska koristila kao promatračnicom, nadogradio je kat franjevačkog samostana za potrebe gimnazije, produljio svetište crkve Presvetog Trojstva, izgradio parohijsku pravoslavnu crkvu Sv. Nikole (koja se smatrala njegovim najuspješnijim radom), obnovio gradsku vijećnicu i izgradio mnoge druge zgrade.

Grad doživljava pravi prosperitet, a ekonomska podloga omogućuje građanskom sloju ovoga grada da u 19. st. odigra značajnu ulogu u političkom životu Hrvatske. U njemu se

Vodoskok na zemljanom bedemu s gradom u pozadini

J. Herbestein koji je posjede Zrinskih i Frankopana i temeljito opljačkao. Poslije se počinju graditi ceste prema moru, a razvija se promet rijekama Savom i Kupom. Grad 1777. dobiva status slobodnoga i kraljevskoga grada i započinje neviđeni prosperitet, pravo zlatno doba toga grada. Gradi se mnogo, a značajna je i kratkotrajna francuska uprava kada je dozvoljena gradnja izvan gradskih utvrda. Gradi se kanalizacija i vodovod, uređuju ulice i grade zgrade javne namjene. U gradu tada djeluje poznati graditelj Josip Stiller, on je

okupljaju i žive prvaci hrvatskoga narodnog preporoda, a iz Karlovca se preporodna misao širi u druge krajeve Hrvatske pa se u to vrijeme naziva "najrodoljubivijim hrvatskim gradom". Samo za ilustraciju što je Karlovac u to vrijeme značio za hrvatsku kulturu, dovoljno je istaknuti da su se u njemu školovali ili živjeli ljudi poput Ljudevita Gaja, Ivana Mažuranića, Vjekoslava Karasa, Nikole Tesle i mnogih drugih.

Prosperitet Karlovca potaknut prometnim prednostima počinje se gubiti izgradnjom željezničke pruge do Ri-

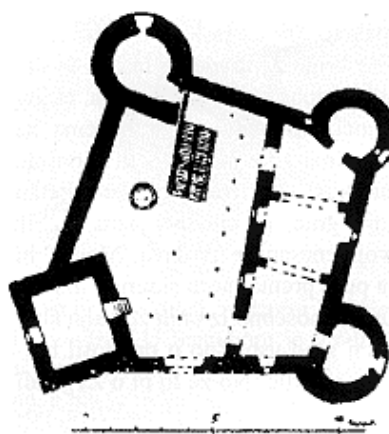
jeke. No građanska, trgovačka i obrtnička tradicija omogućit će da u 20. stoljeću postane značajno industrijsko središte. Razvija se kožarska i tekstilna industrija, osnivaju se brojne škole, zdravstveni zavodi i raznovrsne kulturne ustanove te mnoge druge ustanove primjerene regionalnom središtu.

Karlovačka se tvrđava u to vrijeme prilagođava potrebama grada. Uklanjaju se pokretni mostovi, a grabe se na tim mjestima nasipavaju te grade ulice. Od početka 20. st. tvrđavski bedemi, bastioni i grabe uključuju se u životni prostor grada. Na osnovi javnog natječaja i brojnih prijedloga 1924. ing. Edo Schreiner napravio je prihvatljiv plan uređenja grada. Bedemi i bastioni samo su dijelom bili predviđeni za gradnju kuća. Povišena je razina graba da ih ne plave vode za velikih vodostaja. Dio je kosina zasađen ukrasnim nasadima i pretvoren u šetnice, a dio uređen u sportska igrališta. Takav je izgled bivša karlovačka tvrđava zadržala do današnjih dana.

U posljednja je četiri desetljeća grad udvostručio svoje stanovništvo, a prostorno je značajno proširen. Urbanizirane su nekadašnje poljoprivredne površine, riješeni mnogi komunalni problemi te izgrađeni brojni industrijski objekti. Nakon osamostaljenja velik je broj njegovih stanovnika Srba napustio grad (procjenjuje se 12.000). Karlovac se našao u okruženju i na samom rubu pobunjenog dijela Hrvatske. Iz vojarnica i vojnih poligona koje su zauzeli srpski pobunjenici četiri je godine grad bio neprestano napadan. Neki su njegovi dijelovi bili potpuno razrušeni, stradalo je više javnih i civilnih zgrada u središtu te poginulo više stotina ljudi, a ranjeno više od tisuću.

Utvrdna na Dubovcu ispod koje je nastao Karlovac bila je pravi srednjovjekovni zamak, za koji se dugo vjerovalo da je bio sjedište dubovačke plemenske općine i da je izgrađen u

13. stoljeću, no možda su ga izgradili i knezovi Babonići-Gorički. Prvi su poznati vlasnici bili slavonski plemići Sudari (Szabo ih naziva Zudari) koji su posjed i grad dobili krajem 14. st. Oni su pravo na grad zadržali i kad su s njim poslije vladali Čupori Moslavački, knezovi Blagajski i dr. Knezovi Frankopani došli su u posjed ovoga grada 1442., a Stjepan ga Frankopan daruje sestri Katarini kada se udala za slavnog Nikolu Šubića Zrinskog.

Tlocrt utvrde Dubovac

Dvorac je zbog dugova bio založen, a njegov je vlasnik bio i Gašpar Šubić Peranski. Poslije je utvrda služila kao

spremište namirnica, jer se ispod nje razvilo značajno trgovačko i obrtničko središte, a toranj je služio kao zatvor.

Nakon gradnje karlovačke tvrđave mnoge su se dubovačke obitelji preselile u novi utvrđeni grad. Dubovac je tada bio skladište municije, a nakon neuspjele Zrinsko-frankopanske urote prelazi u posjed i vlasništvo karlovačkih generala. Potom je utvrdu 1837. kupio grof Laval Nugent i potpuno ju devastirao te preuredio u duhu romantizma. Dubovac je od 1896. otkupilo gradsko poglavarstvo i zaustavilo njegovu daljnju devastaciju.

Po sačuvanim nacrtima može se uočiti da je utvrda u tlocrtu nepravilni četverokut, na čijem je jednom uglu sagrađena četverostrana kula, a na ostalima polukružne kule. Pretpostavlja se da je takav izgled utvrda dobila u 15. st. Kasnije se svojim izgledom sve više prilagođavala dvorcu, da bi svoju prepoznatljivost potpuno izgubila za obnove u 19. stoljeću. No priča o Dubovcu ima izuzetno lijep završetak, jer je od 1952. do 1960. temeljito obnovljen prema planu Martina Stiera iz 1657. i grafičkim prikazima s kraja 18. st. Projekte je

Sadašnji izgled Dubovca

izradila i radove nadzirala arhitektica Greta Jurišić, tako da se Dubovac zaista može svrstati u najbolje očuvane naše utvrde uopće.

Nedavno smo posjetili Karlovac i temeljito razgledali njegovu staru gradsku jezgru, nazvanu Zvijezda. Obrisu se stare renesansne tvrđave mogu bez problema uočiti na planu grada, a uočljivi su i iz avionskih snimaka ili iz najviše dubovačke kule. Staro je pravilno središte Karlovca gotovo u cijelosti pješačka zona, obnovljena je većina u ratu stradalih kuća, pa ipak se njegovo središte doima nekako napuštenim i neuređenim. Dojam kvare brojne napuštene vojne zgrade bez ikakvih sadržaja, a na glavnom trgu stoji u ratu od miniranja teško stradala pravoslavna crkva Sv. Nikole, koja ovako neobnovljena još više propada i kvari vizuru Trga bana Jelačića ispred franjevačkog samostana i crkve Presvetog Trojstva koji su i geometrijsko središte nekadašnje utvrde. U obilaženju uokolo zemljanih bedema koji su danas gradsko šetalište, mjestimice smo primijetili oznake za neuklonjene mine. Vizuru bivše utvrde prema Korani kvare i neki industrijski objekti te prognaničko naselje Gaza

Ruševine Turnja i eksponati budućeg muzeja

u neposrednoj blizini u kojem još žive prognanici.

Ipak se čini da bi Karlovac uz malo više brige za uređenje fasada te obnovu zapuštenih i starih kuća, uključujući i obnovu dijela bedema na mjestima gdje je to moguće, postao turistički atraktivan jer je kao rijetko koji grad u cijelosti izrastao iz svojerenesansne tvrđave. Mogao bi na putu prema moru skrenuti mnoge turiste, posebno iz onih zemalja koje je taj grad uspješno u prošlosti branio i obranio. No za to bi u Zvijezdi trebalo biti znatno više sadržaja, posebno stoga što ona više nije središte grada. Zapravo bi u nju trebalo vratiti život, ponajprije škole i druge javne ustanove, ali i suvenirnice, trgovine i kafiće. Njih doduše ima, ali ne u

središtu već uz glavne pješačke prometnice.

Posjetili smo i stari grad Dubovac koji je pretvoren u hotel i koji zaista lijepo izgleda. No dojam je da i nema mnogo gostiju, ali ni posluge koju smo dugo i uzaludno dozivali zvonjavom. S Dubovca se pruža zaista lijep pogled na grad koji se proširio po ravnici ispod njega. Posjetili smo i Turanj koji je u ratu potpuno uništen i danas stoji neobnovljen, iako su već sada oko njega postavljeni eksponati muzeja u ustrojavanju zbirke skupljenoga teškog naoružanja kojim se Hrvatska vojska koristila u Domovinskom ratu. Nije poznato planira li budući muzej obnoviti stradaluu zgradu ili je zadržati kao jedan od svojih eksponata.

Branko Nadilo